ROMÎNI ŞI SLAVI

ROMÎNI ŞI UNGURI

:: DOUĂ CONFERINŢE ALE INSTITUTULUI ::
PENTRU STUDIUL EUROPEI SUD-ORIENTALE

DE

N. IORGA

BUCUREŞTI

—

EDITURA INSTITUTULUI SUD-EST-EUROPEAN
1922

ROMÎNI ȘI SLAVI

ROMÎNI ȘI UNGURI

:: DOUĂ CONFERINȚE ALE INSTITUTULUI :: PENTRU STUDIUL EUROPEI SUD-ORIENTALE

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

—

EDITURA INSTITUTULUI SUD-EST-EUROPEAN

1922

I.

ROMÎNI ȘI SLAVI

Onor. auditoriu,

I.

Institutul pentru studiul Europei sud-estice, care a fost întemeiat, nu numai pentru studii de caracter ştiinţific, dar şi pentru a aduce o apropiere între naţiunile din Peninsula Balcanică şi celelalte care ne încunjoară la hotarul de Răsărit şi de Apus şi al cărui scop a fost, prin urmare, să aducă o colaboraţie în domeniul sufletesc a acestor naţiuni, a crezut de datoria lui să adauge la solemnitatea oficială a revistei militare şi la ceia ce întovărăşeşte de obiceiu o căsătorie princiară, un act cultural. Acest act cultural am fost însărcinat să-l fac eu în această seară, înfăţişînd, cum o arată titlul acestei conferinţe, originea şi desvoltarea celor trei Sîrbii care echivalează şi sînt în necontenită legătură cu celelalte trei Romînii.

S'ar părea că titlul este căutat şi n'ar corespunde realităţii. Puţină atenţie, şi se va vedea că e pe deplin îndreptăţit şi că acest titlu cuprinde în sine explicaţia unei bune părţi, nu numai din trecutul Sîrbilor şi Romînilor, dar, în acelaşi timp, şi anume îndreptări pentru relaţiile viitoare între aceste două naţii.

De obiceiu, cînd se vorbeşte de Romîni şi Sîrbi, cineva are prin deprindere înaintea lui harta care exista înainte de războiu, prin urmare o Romănie

mărgenită între Carpaţi şi Dunăre, între cealaltă linie, Nord-Sud, a Carpaţilor şi Prut, iar, în ceia ce priveşte Serbia, teritoriul, foarte îngust, care fusese puţin mărit după războiul de la 1878, dar care fără îndoială cuprindea numai o parte mică din mult mai întinsul teritoriu acoperit de naţia sîrbească.

În afară de Romănia pe care o cunoaştem d'innnainte de războiu şi în afară de Serbia d'innainte de războiu, mai mică, ce se întindea pînă la hotarul Serbiei Vechi, către Macedonia, pînă la Dunăre, şi de la Bosnia şi Herţegovina pînă la hotarul din spre Bulgaria, în afară de acestea sînt alte două Serbii şi alte două Romănii, şi anume fiecare din aceste Romănii corespunde unei Serbii ce are aceiaşi origine şi s'a desvoltat în aceleaşi împrejurări.

Cu toate că metoda nu e cea mai bună, dar pentru că ea, cred, poate duce la o înţelegere mai deplină, vom începe, şi în ce priveşte poporul sîrbesc şi în ce priveşte poporul românesc, cu cea mai veche Serbie şi cu cea mai veche Romănie. Înainte de aceasta însă cred că este bine să fixăm un punct. Teritoriul asupra căruia se întinde astăzi Serbia unită, ca şi teritoriul care formează astăzi Romănia unită, a fost odinioară un teritoriu de o unitate perfectă, în care s'a tras pe urmă un hotar, şi fiecare din bucăţile desfăcute au fost supuse altor influenţe, aşa că s'a ajuns la alte formaţiuni politice şi alte direcţii culturale. A fost un timp cînd, fără să existe un Stat, fără să se fi consolidat cultural, ci existau numai elementele din care s'a format politiceşte Statul, era o singură întindere unitară şi pentru neamul sîrbesc şi pentru neamul românesc.

Să încercăm a fixà lucrul acesta pe hartă, şi pe urmă vom vedea cum pe această veche hartă s'au desfăcut, prin influenţe exercitate asupra hotarelor,

cele trei formaţiuni politice sîrbeşti cărora li corespund la noi formaţiuni culturale asemănătoare.

Sîrbii se întindeau odinioară pe o bună parte dintr'un teritoriu pe care astăzi nu-l mai ocupă: Panonia ungurească era locuită în întregime de o populaţie slavă, care avea caracter mai mult sîrbesc, iar partea ce s'a anexat, după tratatul de pace, din Ungaria şi Austria la Serbia, nu represintă un teritoriu pe care mari mase slave să le fi ocupat mai tîrziu, ci unul de foarte veche aşezare a poporului sîrbesc. Panonia, cu prelungirile ei occidentale, Vindelicia, Noricul, Reţia, care merg pînă în Alpi, era ocupată de o populaţie care constituie o parte din strămoşii neamului sîrbesc actual. În acelaşi timp, de-a lungul Mării Adriatice, Sîrbii nu sînt colonişti veniţi mai tîrziu, ci locuitori foarte vechi, cari s'au aşternut peste populaţia primordială, care era ilirică — şi asupra acestui fond iliric s'a aşternut pe urmă opera de romanisare latină —, aşa încît Dalmaţia şi părţile din interior aparţin tot domeniului naţional sîrbesc.

Mai mult decît atîta : nu este o deosebire esenţială între Sîrbi şi Bulgari. Mulţi s'au străduit, din necunoştinţă, şi cu anume tendinţe politice — încercînd să deosebească şi în trecut ceia ce este deosebit în present, — să definească între Dunăre şi Arhipelag şi între Marea Adriatică şi Marea Neagră un domeniu sîrbesc şi un domeniu bulgăresc.

Îmi aduc aminte că la 1913, cînd cercetam Serbia, foarte mulţi căutau să facă şi o deosebire etnografică între Bulgari şi între Sîrbi, şi mi s'a afirmat de un foarte bun cunoscător al etnografiei Peninsulei Balcanice că Bulgarii sînt cu totul de altă rasă ! Şi a început să-mi scoată fotografii de oameni foarte urîţi, spunîndu-mi : „aceştia sînt Bulgari ; comparaţi tipul bulgăresc cu tipul sîrbesc, şi veţi vedea ce deo-

sebire mare este între aceste două naţiuni". Conclusia era că o naţiune, cea sîrbească, este nobilă, cavalerească, războinică, pe cînd cealaltă, cea bulgăreaacă, e o naţie grosolană, lipsită de toate elementele unei vieţi sufleteşti mai nobile.

E adevărat că fotografiile represintau nişte persoane destul de urîte, dar oameni uriţi se întîlnesc la orice naţie, nu fiindcă ar fi vrut ei să fie uriţi, dar pentru că aşa i-a lăsat Dumnezeu : exemplarele presintate aparţineau probabil la cine ştie ce perpetuări de rasă barbară din cele ce s'au strecurat prin Peninsula Balcanică şi care n'au perit, ca tip, cu totul.

«Bulgar» nu înseamnă însă în evul mediu decît partea din masa slavă, „sîrbească" şi ea, dar care a încăput supt o dominaţie politică bulgărească, a Bulgarilor veniţi din stepă, a bandei de popor uralo-altaic a cării influenţă etnică este excepţional de redusă. Nu trebuie deci să privim lucrurile aşa cum se făcea în 1913 şi cum au rămas în mintea unor anumite persoane şi să credem că sînt două naţii foarte tranşat deosebite între dînsele, una la Vest, Sîrbii, alta la Răsărit, Bulgarii, ci aceia ce se poate dovedi şi prin măsurătoarea craniană de antropologi, şi prin textele istoricilor, şi mai ales prin ceva mai tare decât toată mărturia antropologilor şi aserţiunile istoricilor, prin inspiraţia sfîntului bun simţ pe care învăţaţii nu-l au de obiceiu, bun simţ care piedează pentru ce am spus. Precum partea din populaţia romanică din Apus care a întrat supt stăpînirea francă s'a numit Francesi, de şi poate fi vorba numai de un slab aport germanic, franc, în alcătuirea naţiunii, de fapt tot galo-romanice, care a luat numele cetei militare ce a stăpînit teritoriul ei după ce dominaţia romană a fost distrusă, tot aşa masa slavă din Pe-

ninsula Balcanică, întru cît a intrat în stăpînirea bulgărească, a devenit politiceşte bulgărească.

În cursul evului mediu hotarul bulgar se schimba, şi, în măsura retragerii cuceririi, a îngustării hotarului Ţaratului de Tîrnova, în aceiaşi măsură Sîrbii reveniau Serbiei. Va să zică Sîrbul însemna Slavul în libertate în Peninsula Balcanică, pe cîtă vreme Bulgar însemna Slavul încăput în stăpînire turanică, precum Italianul este vechiul Latin rămas liber sau numai superficial şi temporal acoperit de stăpînirea gotică sau longobardă, pe cînd Francesul este acelaşi Latin, amestecat cu elemente galice — care se aflau şi în Italia-de-Nord, — dar încăput supt stăpînire germanică.

Teritoriul sîrbesc apare, astfel, foarte întins şi de o unitate absolută.

II.

Dpă ce am vorbit de acest vechiu teritoriu sîrbesc, să vorbim şi de vechiul teritoriu românesc ce rămînea să fie împărţit între cele trei formaţiuni politice şi culturale anunţate în titlul conferinţei.

Cînd, în apropierea anului 1300, poate cu puţin înainte—sînt savanţi cari, pe basa unor socoteli arheologice, vreau să coboare la o epocă mai depărtată întemeierea, dar eu mă las greu convins contra mărturiei textelor — s'a întemeiat principatul muntean în Argeş, el s'a chemat „Domnie a toată Ţara-Românească". „Ţara-Românească" a avut odinioară un sens pe care foarte mulţi l-au uitat şi unii nu l-au înţeles niciodată: ea însemna tot pămîntul locuit etnograficeşte de Romîni.

Aceasta nu presupune un Stat: presupune amintirea unui Stat. Fusese odinioară aici un Imperiu,

„constabat imperium"; Imperiul se retrăsese. Populaţia care făcea parte dintr'un Stat barbar organisat pentru cîtăva vreme primia numele populaţiei barbare ce se găsia în fruntea Statului, precum Slavii din Peninsula Balcanică au luat numele Bulgarilor, precum Latinii din Apus cari au stat sub Germani au luat numele Francilor. Dar la noi nu era aşa. Statul barbar era trecător: n'am avut în părţile acestea ale noastre nicio dominaţie barbară care să fi stăpînit o bucată de vreme şi să fi avut o organisaţie teritorială. Au trecut pe la noi elemente hunice de tot felul, fie că se chemau Huni, fie că se chemau Avari, Pecenegi, Cumani sau Tatari, dar dominaţia lor ei n'o exercitau de la faţa locului şi direct, ci de departe şi indirect. Statul barbar nu era aici: noi robiam Statului barbar, îi dădeam mijloacele de întreţinere, contingentele militare cerute, dar el nu era acasă la noi; niciodată n'am avut conştiinţa că aparţinem Statului străin de drept, ci aceia că aparţinem şi mai departe romanităţii care a rămas sufleteşte în noi şi care nu fusese înlocuită nici prin altă organisare materială. De aici: *limbă românească*, *Romîn* şi *Ţară-Românească*.

Acum, Ţara-Românească era foarte întinsă. A fost un timp cînd şi în Panonia era „ţară românească". Panonia, Noricul, părţi acoperite apoi de Slavi, de Unguri, cari au luat toate elementele culturii de la Slavi — căci Ungurii sînt ucenicii Slavilor de odinioară, iar vechiul lor tesaur fino-ugric este aşa de redus, încît nici noţiunile cele mai elementare de cultură nu se înfăţişează prin elemente strămoşeşti, ci numai prin cele de împrumut —, aveau, cînd nu se aşezaseră încă Slavii şi peste Slavi nu veniseră Ungurii, o romanitate, în regiuni care de multă vreme

nu mai aparţineau latinităţii, dar care odinioară fuseseră foarte intens romanisate.

Sîntem de prea multe ori supt obsesiunea cărţilor de şcoală, şi în cărţile didactice succesiunea este aceasta: Decebal, Traian, barbarii, retragerea Romînilor în munţi, şi s'a încheiat. Chestia ar fi astfel foarte simplă, mărgenită fiind la un teritoriu foarte redus; dar nu e aşa.

Sîntem o rămăşiţă a unei romanităţi cu mult mai întinse, şi Dacia, după cucerirea ei, a însemnat mult mai puţin în latinitate decît ţinuturile Panoniei, Noricului, etc., care mergeau pînă la Alpi. Cînd Slavii s'au coborît în regiunile panonice, cînd peste ei a venit, întîiu, Statul avar, el a adus o azvîrlire a elementelor celor vechi la Răsărit şi la Apus, cu concentrarea romanităţii în părţile noastre, prin această deslocuire, şi printr'altă refugiare de romanitate în Alpi.

Aşa-numiţii Roumanchi, din Alpi — noi li zicem Reto-Romani; ei îşi zic, în parte, Roumanchi, precum noi ni zicem Romîni, *Romani*—, erau odată foarte numeroşi. Dovada o avem în limba lor: numărul dialectelor roumanche sau ladine, de şi populaţia actuală a ajuns a fi foarte redusă, este foarte mare: vre-o douăsprezece dialecte pentru o populaţie în curs de dispariţie. A fost un timp cînd Reto-Romanii aveau şi Nordul Italiei; dialectul vorbit în Friul nu se înţelege deplin de un Italian, şi s'a resolvit acum întrebarea dacă limba italiană a avut ori ba o parte la alcătuirea dialectului friulan. Aşa încît Ţara-Românească veche cuprindea o foarte vastă întindere, dar, de cîte ori venia o stăpînire străină şi lua parte dintr'însa, ea se restrîngea. În mintea ţeranului pînă astăzi noţiunea „ţerii“ este cu mult mai vastă decît aceia pe care o aveau, politiceşte, oamenii noştri

înnainte de marele războiu. El are sentimentul că pretutindeni calcă numai pe urmele strămoşilor săi, dar pe un teritoriu de drept, care a fost al lui totdeauna şi a putut fi ocupat numai provisoriu de unul sau altul, însă nu s'a despărţit pentru aceasta din iegitimitatea stăpînirii româneşti unitare.

Acum, Serbia, Ţara Sîrbească, România întreagă, în formele vaste ale romanităţii acesteia, în mare parte dispărute, se învecinau şi se străbăteau una pe alta. Nu este vorba deci numai de o vecinătate, ci de o interpenetraţie. Dovada o avem în numele de localităţi.

Ardealul are nume slave foarte vechi şi care n'au niciun sens în româneşte. Acolo sînt două feluri de numiri: cu sufixul *-eni* sau *-eşti*, care arată o colonisare mai tîrzie şi coborîrea dintr'un strămoş, iar, alături, nume mult mai vechi decît cele de colonisare. La noi, dincoace, numele acestea există, însă în măsură mai mică, şi mai mult în ţinutul oltean.

Dacă ţinem samă de aceste două lucruri, trebuie să ajungem la următorul resultat: în ce priveşte Ardealul, trebuie să se creadă că, împreună cu Dacii, alături de Daci, a existat în Ardeal în vremurile cele mai vechi şi o oarecare populaţie slavă, ca Sarmaţii de odinioară, cari nu erau Sciţi, dar cuprindeau în bună parte şi Slavi. Aşa încît am cohabitat în regiunile ardelene din vremile cele mai depărtate. De altă parte, ţinînd sama că şi în Oltenia noastră şi în Serbia se găsesc o mulţime de nume de localităţi terminate în *-ova:* Vîrciorova, Orşova, Cladova, şi în Serbia o serie întreagă de nume anologe, ajungem la conclusia că a existat fără îndoială o comunitate de locuinţă şi chiar o comunitate de organisaţie primitivă între noi şi dînşii (am scris în această privinţă un articol în revista sîrbească „Delo", de la 1915, ar-

ticol reprodus în limba francesă, în Buletinul Institutului nostru).

Cu acestea am terminat partea întîiu a conferinţei, adecă substratul de unitate sîrbească şi de unitate românească învecinîndu-se şi interpenetrîndu-se, şi pot veni la cele trei formaţiuni pe care le-am făgăduit de la început.

III.

Cea mai veche Românie ca şi cea mai veche Serbie nu se află în regiunea în care se concentrează mai tîrziu viaţa naţională şi care a dus războiul pentru a se ajunge la acea unitate a neamului pe care sîntem fericiţi să o avem acum. Cele mai vechi formaţiuni politice, Serbia No. 1 şi Românía No. 1, am zice, acelea se găsesc în altă parte, şi anume, cum era şi natural, în regiuni mai apropiate de marea şi luminoasa vatră a civilisaţiei occidentale, prin urmare în părţile Mării Adriatice.

Să vorbim întîiu de Serbia adriatică, ca să-i arătăm legăturile, pentru a trece pe urmă la Românía adriatică, din Vestul Peninsulei Balcanice, care-şi are aceiaşi origine, trăieşte în aceleaşi imprejurări şi care tot aşa se lasă străbătută de Serbia adriatică şi o străbate.

Cele mai vechi stăpîniri sîrbeşti care se întîlnesc înnainte de anul 1000 sînt în regiunile Mării Adriatice unde erau odinioară Ilirii cuceriţi de Romani.

Ilirii erau fraţi buni cu Tracii, strămoşii noştri, şi au luat de la ei limba tracică. Aşa-numitele elemente „albanese“ din limba noastră, pe care numai filologii continuă să le afirme că sînt împrumutate din albanesă, sînt de fapt vechi elemente traco-ilirice, căci nu era să împrumutăm doar noţiuni fundamentale din

limbă de la Albanesi, în colţişorul în care trăiau ei! În aceste părţi ilirice cucerite de Romani se întemeiase un număr însemnat de înfloritoare oraşe romane. Regiunea internă a fost şi ea foarte adînc romanisată, atît de adînc, încît multă vreme după venirea Slavilor în aceste părţi a existat o îndoită populaţie romanică, din care una trăieşte pînă acum, Aromînii, iar cealaltă a dispărut în zilele noastre. Căci insulele de lîngă ţermul Mării Adriatice au fost locuite în timpurile mai vechi de o populaţie perfect romanisată, şi în ele, ca şi în oraşele de pe litoral, se vorbia o limbă romanică pe care a studiat-o d-l Bartoli la cel din urmă ce a vorbit-o, o limbă 'n care se întîlneşte un amestec de veche latină şi de italiană, ca, pe alocuri, în actele Statului ragusan.

Dar, revenind la ceia ce ziceam: în regiunea Iliricului, unde romanitatea a lăsat urme aşa de adînci. Slavii se aşează înnainte de veacul al X-lea. Aici apar cele d'intîiu formaţiuni de Stat al Sîrbilor. Aceste formaţiuni sînt însă în legătură cu Apusul: ele n'au caracterul oriental, ortodox, bizantin, îndreptat spre Constantinopol, ci toate legăturile sînt către Italia. Influenţa religioasă care vine din Italia este influenţă catolică, civilisaţia de acolo e latină, limba cultă care vine din părţile acestea nu este limba grecească a Constantinopolului, ci limba latină, apoi cea italiană. Serbia, începută în regiunile acestea, prin formaţiuni mici de Stat, care capătă mai tîrziu titlul regal fără ca regalitatea să se poată desvolta mai multă vreme, a pornit deci cu un caracter pe care Serbia d'inainte de războiu nu l-a avut niciodată, adecă legătură cu latinitatea, legătură cu catolicismul, îndreptarea spre Vest, un fel de frăţie cu Italia. La leagănul său Serbia politică este în cea mai strînsă legătură cu începuturile propriei noastre vieţi naţionale, pentru că

dacă dela Serbia d'intîiu trecem la cea d'intîiu Românie, iată ce trebuie să spunem în această privinţă.

Cea d'intîiu viaţă românească a fost represintată, pe lîngă locuitorii aceştia romanici din insulele şi de pe coastele Mării Adriatice, de populaţia care trăia în regiunile muntoase ce mărgenesc această Mare. Prin urmare Aromînii, Romînii din Peninsula Balcanică, din Pind, sînt mult mai vechi decît, în ce priveşte consolidarea lor, ajungerea la conştiinţa naţională şi putinţa de a desvolta o cultură, oricît de începătoare şi naivă, şi, precum Sîrbii, în cea d'intîiu Serbie, au fost înfluenţaţi de Apus, tot supt influenţa apuseană s'a desvoltat şi această romanitate a noastră din Vestul peninsulei balcanice, care era foarte întinsă, atît de întinsă, încît Tesalia era o „Mare Ţară-Românească", o „Vlahie Mare", şi pe lîngă aceasta exista o „Ţară-Românească de sus" şi o „Ţară-Romînească mică" în regiunile de la Sudul Tesaliei. Şi penetraţia românească în Peninsula Balcanică era aşa de puternică, încît călugării de la Muntele Athos erau încunjuraţi de populaţie românească şi se feriau, pentru sufletul lor, de femeile „Vlahilor" ; muntele Olimp se ridica de-asupra unui ţinut cu desăvîrşire românesc.

Această parte a romînimii a fost trezită mai curînd la cultură prin influenţele occidentale, prin faptul că pe malul acesta era o influenţă veneţiană ce venia pe cale de comerţ, ca şi prin aceia că, din Sudul Italiei, Normanzii, apoi Angevinii, cele două formaţiuni de Stat succesive, căutară să stăpînească partea opusă a Adriaticei, şi, cum treceau armate de cavaleri prin regiunile româneşti, evident că de pe urma străbaterii lor de către oameni cari aduceau civilisaţia apuseană, această civilisaţie pătrundea în mijlocul populaţiei noastre, şi mai ales se stîrnia o viaţă mai

puternică prin acest contact cu represintanţii civilisaţiei latine din Occident. Este exact acelaşi lucru care s'a întîmplat în timpul marelui războiu cu pătrunderea armatelor italiene şi francese în aceste regiuni macedonene. La cea d'intîiu atingere cu conştiinţa românească şi cea albanesă, s'au produs manifestări naţionale atît de impunătoare, încît şi o armată şi alta au trebuit să proclame pentru Albanesi posibilitatea de existenţă ca Stat deosebit, iar pentru Aromîni făgăduielile de o viaţă mai bună, care din nenorocire n'au putut pînă acum să fie îndeplinite.

În mintea multora dintre ascultători, cari întrebuinţează cărţile obişnuite de istorie a Românilor, de obiceiu rele, se poartă un Imperiu romîno-bulgar. De fapt n'a existat în aceste regiuni niciun Imperiu romîno-bulgar. Întîiu de toate, Imperiu este Imperiul roman, oriunde ar fi; Imperiul nu poate fi nici bulgar, nici sîrb, nici grecesc; el nu poate fi decît continuarea vechiului Imperiu roman: forma romană pe care o poate întrebuinţa ori ce naţie, dar care rămîne ce a fost, pur romană.

În ce priveşte Statul întemeiat de păstorii din Pind la sfîrşitul secolului al XII-lea şi care s'a întărit la începutul celui următor, el a căpătat un fel de coroană imperială pe care Papa a dat-o cu oarecare reservă—, Ioniţă „Vlahul" zicea într'un fel, Papa se făcea că înţelege într'alt fel, şi o întreagă corespondenţă s'a schimbat astfel, fiecare făcîndu-se a ignora sensul pe care-l da celalt formaţiunii de Stat care se întemeiase. Statul acesta a fost întemeiat de Romîni, probabil şi cu anumite elemente albanese, şi acest Stat, pe care noi l-am botezat fără nicio noimă «romîno-bulgar», a luat de la Bulgari, la începuturile sale, un singur lucru, forma politică. În Balcani, pe vremea aceia ori erai „Romeu», Bizantin, ori, dacă erai adversar «Ro-

meului», trebuia să fii Bulgar, a doua formă politică posibilă. Este tot aşa cum, supt raportul religios, în Balcani, pînă dăunăzi, mulţi se chemau a fi Greci, nu pentru că erau Greci, ci fiindcă aparţineau Patriarhatului grecesc, şi alţii erau socotiţi Bulgari, nu pentru că erau Bulgari, ci pentru că stăteau în legătură cu organisarea patriarhală bulgărească, precum, iarăşi, era Sîrb cine avea legătură cu arhiereul sîrbesc.

Petru şi Asan, revoltaţi împotriva puterii bizantine, puteau crede că era mai preferabil să fie continuatorii Ţaratului bulgar decît să recunoască lipsa lor de legitimitate ca simpli şefi de răscoală biruitoare. Lumea umblă după legitimităţi şi le iea de unde le găseşte, chiar cu anume sacrificii; pierde cineva din fond, dar are în schimb faţada. Se va zice: mare lucru? De sigur că mare lucru pe atunci, căci fusese la Preslavul de la Marea Neagră un şir întreg de stăpînitori înrudiţi cu Bizanţul, şi pentru că Patriarhia era forma cea mai înnalta, nu numai religioasă, dar şi culturală, pe vremea aceia, şi, deci, astfel, ciobanii dobîndiau o faţadă culturală şi politică prin faptul că-şi însuşiau un titlu care nu li aparţinea ca rasă, dar putea să servească stabilirii dreptului lor de existenţă permanentă.

IV.

Acum rămîne să trecem la celelalte două alcătuiri ale Sîrbilor şi Romînilor, lăsînd la urmă Romănia de pe teritoriul dinnainte de războiu şi Serbia din acelaşi timp.

În momentul cînd asupra masei sîrbeşti din Peninsula Balcanică s'a întins influenta bulgărească venită de la Marea Neagră, şi în acela cînd, pentru a se crea primul Stat sîrbesc, a venit cealaltă influenţă, apuseană, romană, catolică, italiană, în momentul acela latinitatea s'a întins, intr'o formă de împrumut, asupra altei părţi din teritoriul ocupat de

Sîrbi. Anume: Sîrbii nu se găsiau, cum am spus, numai în Peninsula Balcanică, ci şi în Croaţia şi în teritoriul sloven luat acum din lichidarea Austriei şi care dau astăzi două din cele trei titluri ale stăpînitorului Sîrbilor uniţi. În aceste regiuni Sîrbii aveau o organisaţie patriarhală cu jupe, în fruntea cărora se găsia jupanul — pănă la jupanul cel mai mare, Marele-Jupan, — precum noi aveam la început juzii noştri, de unde vine judeţul — şi hotarele judeţelor noastre de astăzi corespund cu ale judeţelor de odinioară —, iar peste juzi s'au aşternut Voevozii, cari sînt ducii franci ai lui Carol-cel-Mare stăpînind în regiunea Panoniei. Aici Slavii de la Nordul Dunării. Savei şi Dravei, Sîrbii cari se găsiau în calea altor influenţe, s'au găsit uniţi întîiu supt influenţa pătrunderii în Răsărit a Statului franc. Dar Statul acesta, cu tot numele său, nu represinta decît civilisaţia latină în ce priveşte basele sale şi, în ce priveşte titlul imperial, o delegaţie a stăpînirii apostolice. Prin urmare latinitatea naţională şi latinitatea religioasă, care înnaintau în părţile acestea slave de la Drava, Sava şi Dunăre, mergînd spre Panonia, contra Avarilor. S'a întemeiat aici o *marcă* peste Slavi. Oştile lui Carol-cel-Mare, păşind în părţile Dunării mijlocii, au trecut dincolo de dînsa, şi cetăţile cele mai vechi, şi ale Slavilor şi ale noastre, sînt în legătură, nu cu organisaţii proprii sîrbeşti şi româneşti, ci cu alcătuirea militară a Imperiului carolingian, alcătuire care se răzima pe cetăţi avînd un şef religios, episcopul, şi un burgrav, sau pîrcălab militar, iar, apoi, în jurul cetăţii se făcea o formaţiune rurală, de unde pornia mai tîrziu civilisarea regiunilor barbare din vecinătate.

S'a creat în felul acesta o altă Serbie pe lîngă Serbia balcanică. Pe lîngă cea formată la malul

Mării Adriatice supt influenţe venite din Italia, şi în legătură cu Biserica romană, s'a format la Nordul liniei Sava-Drava-Dunăre, în părţile Slavoniei şi Croaţiei, o a doua Serbie, înfluenţată şi ea de latinitate, dar de latinitatea ce pleacă din Galia cu oştile lui Carol-cel-Mare. Titlul cel mai vechiu al regelui la Sîrbi este *Cral*, care nu-i decît conrupţia numelui lui Carol; Voevodul sîrbesc — am spus-o — nu este decît ducele franc.

Dar de la o bucată de vreme Statul carolingian, Imperiul cel nou, a vrut să trăiască pentru dînsul; Papa însa-l făcuse pentru sine, pentru Biserica romană, nu ca să existe ca Stat independent, ci pentru ca să se găsească totdeauna în funcţie de cruciată. Cum urmaşii lui Carol-cel-Mare au uitat că atîrnă de Papalitate, că scopurile lor sînt ale Scaunului pontifical, iar nu ale dinastiei lor proprii, şi, apoi, au şi decăzut Carolingienii, Roma a căutat altă naţie barbară pe care s'o pună în funcţie de a continua cruciata, un popor mai mărunţel, fără importanţă până atunci, fără mari calităţi politice, fără viitor deosebit, incapabil de independenţă. Şi astfel a găsit pe Unguri, cari în momentul acela erau păgîni, abia aşezaţi în Panonia, cu o civilisaţie rudimentară, împrumutată de la Franci, de la Slavii din Apus, şi asupra Ungurilor au trecut deci misiunea de cruciată pe care o avuseră odinioară Împăraţii carolingieni. N'a existat niciodată un Stat naţional unguresc: aceasta este o zădarnică şi periculoasă închipuire. Noi, cînd am constituit stătuleţul nostru la Argeş, l-am constituit pe basa unei idei naţionale, şi de aceia i-am zis: „Ţară-Românească". Făceam un Stat modern, cu caracter teritorial şi naţional în acelaşi timp. Statul unguresc însă nu s'a făcut de la sine, pe basa civilisaţiei Maghiarilor şi potrivit ideii lor

politice. Ei nici n'au noţiunea Statului teritoria, ei au, cum este natural la un popor strămutat, concepţia Statului de triburi, de seminţii. De aceia a venit legendarul Arpad cu atîţia şefi, şi fiecare a luat o bandă de pămînt. Nu pămîntul era important, ci tribul şi şeful tribului. Ungurii, de la ei, n'ar fi ajuns niciodată să se aşeze statornic pe un pămînt şi din această aşezare să iasă noţiunea Statului teritorial, capabil de evoluţie.

Cînd Papa a făcut deci din Voevodul Voic-Ştefan un rege, — se întrebuinţase întîiu titlul de Voevod, titlu slav, pentru ca să ajungă pe urmă un sfînt rege,— cînd s'a acordat o coroană regală Ungurilor, ea n'a represintat naţia lor, ci misiunea care li se atribuia de Scaunul apostolic. A fost sabia din mîna Papei, sabie totdeauna gata de a tăia în Necredincioşi. Dar, cînd misiunea aceasta li-a fost atribuită Ungurii căpătau în acelaşi timp dreptul de a ocupa orice teritoriu în numele crucii latine, şi teritoriul ocupat în rîndul întîiu a fost cel slav care se întindea la Nord de linia despărţitoare între Peninsula Balcanică şi Europa centrală.

Croaţii, partea care a venit întîiu, căutaseră şi ei să-şi întemeieze un Stat; ei au avut în fruntea lor, pentru un moment, un rege, asămănător celui de la Marea Adriatică, rege în legătură cu Papa, rege catolic. Cînd Ungurii au căpătat misiunea lor apostolică, ei au suprimat Statul croat. Nu numai atît, dar, atribuindu-şi misiunea de catolicisare a tuturor şi de menţinere a elementelor catolice în mîna lor, ei s'au întins şi în Dalmaţia, şi încoronarea regelui ungar al Dalmaţiei s'a făcut la Belgradul maritim, la Biogradul de la Marea Adriatică.

Aşa încît a doua Serbie se întemeiază întîiu independent, în regiunile acestea sloveno-croate; asupra

ei vine misiunea apostolică încredințată regalității ungurești arpadiene; apoi regalitatea aceasta, după ce se substituie formațiunii independente sîrbești din regiunea arătată, trece și în Balcani și încearcă la Biograd să formeze un centru al unei vieți slave supuse Ungurilor, care viață, dacă s'ar fi menținut, ar fi înlăturat pentru totdeauna putința alcătuirii unei vieți neatîrnate a elementului slav din Peninsula Balcanică de Vest.

Această a doua Serbie era cu mult prea puternică în regiunile acestea croate pentru ca să poată suferi o desnaționalisare din partea Ungurilor, desnaționalisare evident inconștientă, căci nimeni nu s'ar fi putut gîndi la desnaționalisarea în vederea unui principiu. Croații au rămas deci supt învelișul unguresc. Între Serbia din partea apuseană a Peninsulei Balcanice și între Serbia din regiunea asupra căreia ne-am oprit acum în urmă, este o deosebire, foarte mare; de o parte bate vîntul Italiei, vînt de originalitate, de inițiativă, de creațiune spontanee în toate domenille. Tot ceia ce Sîrbii au avut mai vioiu în viața lor medievală și în cele d'întîiu timpuri ale epocei moderne vine din această regiune dalmatină, cu admirabile orașe ca Ragusa, care a concentrat un moment ceia ce rasa putea da mai înalt ca manifestare culturală, pe cînd în părțile încăpute supt stăpînirea Ungurilor, de și catolicismul a rămas, de și influența apuseană se exercită și mai departe, caracterul Statului stăpînitor a impus altă viață, mult mai puțin liberă, care se concentrează mai ales în două elemente: în religie, prin catolicism — ni aducem aminte de rolul foarte mare pe care l-a avut în aceste regiuni un episcop Strossmeyer—și, pe de altă parte, aici naționalitatea nu s'a strîns ca în Peninsula Balcanică, în viața orășenească și în cultura orășenească, ci în viața de

ţară. Faţă de tradiţiile orăşeneşti din Balcani, avem aici tradiţiile ţerăneşti.

Ei bine, cînd s'a întemeiat această a doua Serbie, a început să prindă formă a doua Ţară-Românească, şi ea se cristalisează şi se menţine în Ardeal.

Nu mai vorbesc de teoriile lui Roesler şi Hunfálvy, care ne făceau să venim din Peninsula Balcanică în veacul al XIII-lea sau al XIV-lea, ceia ce este o negare a bunului simţ, căci nu se mută un întreg popor aşezat şi nu se puteau petrece în aceste secole lucruri pe care ni le putem închipui posibile în timpul nostru, cînd cineva, de bună voia lui, dacă are la îndemînă căile ferate şi vapoarele, îşi poate schimba ţara, aşa cum milioane de Irlandesi au plecat ca să se aşeze în Statele Unite ori alte populaţii, umblînd după o viaţă mai bună, părăsesc teritoriul lor de origine ca să caute aşezări mai prielnice aiurea. Omul vechiu era cum nu ne închipuim noi de mult legat de pămînt, indiferent de soarta pe care o putea găsi pe pămîntul acela. Noi umblăm după bogăţii cu care de cele mai multe ori n'avem ce face şi care ni consumă viaţa, dar pe vremurile acelea, cînd condiţiile de viaţă erau foarte simple, strămutările acestea sînt absolut neexplicabile. Să ne gîndim la ce sufăr Italienii din Sud de pe urma cutremurelor, la cei din Messina, cari şi astăzi stau în căsuliile lor de lemn făcute după sistemul iapones: dacă omul nu se teme de pămîntul care se mişcă supt dînsul şi-l arde cînd răstoarnă locuinţile, cu atît mai puţin se putea teme de trecerea, cu totul fortuită şi răpede încheiată, a unor năvălitori cari au de cele mai multe ori acelaşi caracter ca şi al populaţiei năvălite. Nu e însă locul să se spuie mai mult despre zădărnicia acestor ipoteze. Dar, pentru a pomeni un argument al adversarilor continuităţii noastre pe pămîntul care-l ocupăm

noi acum, dacă se zice: Romînii din Ardeal au stat totdeauna într'o situaţie foarte înjosită faţă de stăpînitorii unguri ca şi faţă de coloniştii saşi şi faţă de populaţia secuiască aşezată în munţii Moldovei, unde a îndeplinit funcţiunile de străjeri la graniţă, şi aceasta ar dovedi că Romînii sînt venetici, aşezaţi cine ştie cum, toleraţi, şi de aceia fără niciun fel de drepturi. E tocmai contrariul: Cel mai nenorocit om într'un pămînt asupra căruia se aşterne o stăpînire străină este băştinaşul, căci el rămîne, orice s'ar face; pe dînsul nu-l ţine o generaţie, ci picioarele lui poartă greutatea tuturor generaţiilor care au trăit înnainte şi care-l trag către ţărîna în care sînt îngropate, pe cîtă vreme colonistul nu-ţi vine decît dacă-i asiguri cele mai bune condiţii: altfel nu-şi părăseşte teritoriul de obîrşie. Dovadă este că nicăieri Romînii n'au avut condiţii mai bune decît în partea Galiţiei unde au fost colonisaţi în veacul al XV-lea şi al XVI-lea de regii poloni: acolo şefii satelor sînt absolut stăpîni peste ţeranii lor, şi nu se amestecă regalitatea în nimic.

Romînii în părţile ardelene au fost fără îndoială totdeauna; n'a fost niciun motiv care să-i fi scos de acolo şi niciunul care să-i fi dus înnapoi. Dacă s'ar fi întors, ne putem gîndi că erau aşa de multe izvoare, încît măcar unul singur ar fi arătat aceasta, şi casul nu se întîlneşte niciodată. Ei trăiau pe un petec de Ţară-Românească, şi pe acest petec au venit Ungurii foarte tîrziu. Aceasta se recunoaşte şi de învăţaţii saşi, iar părintele Karacsónyi din Oradea-Mare are prea mare interes ca să o recunoască şi să nu persiste, dintr'un interes naţional aşa de vajnic, în erorile trecutului. Este foarte sigur că pînă la începutul secolului al XII-lea n'a fost aşezare temeinică ungurească în Ardeal, şi s'a mărginit penetrarea un-

gurească numai la unghiul vechiului Bălgrad, de creaţiune slavo-romînă, pe locul, fără îndoială, al unui burg de extremă graniţă al mărcii carolingiene. Acolo s'au aşezat episcopul, ostaşii cari apărau cetatea, stăpînind numai populaţia din prejur, care stătea şi supt cîrja episcopului şi supt sabia apărătorului militar al cetăţii. De acolo s'a intins stăpînirea ungurească asupra Ardealului, în împrejurări foarte grele.

Nimeni nu ocupă o ţară decît din prisosul lui. Mai ales în timpurile vechi, cînd stăpînitorii popoarelor nu erau mînaţi de ambiţiile celor din epoca modernă şi cînd, ca să coloniseze Sudul Ardealului, au fost nevoiţi Ungurii să aducă pe „Flandrii" de la Rin, îşi poate închipui cineva că nu prisosul rasei ungureşti a fost cel care a ocupat Ardealul. Nicăiri, de altfel, în Ardeal, afară de oraşele create şi sporite artificial, nu se întîlneşte — ceia ce este cu totul caracteristic pentru o ocupaţie serioasă a unei rase în plină desvoltare — un sîmbure puternic de viaţă ungurească, ci Ungurii se văd risipiţi ici colo, după hasardul împrăştierii; elemente care la început se găsiau numai în centrele de exploatare economică sau la punctele de basă ale graniţei.

S'a întemeiat deci în Ardeal o altă Românie, a cării viaţă s'a resumat — ca şi la „Sîrbii" croaţi, cari au trăit cu acelaşi regim şi în aceleaşi împrejurări, supt stăpînirea Coroanei Sfîntului Ştefan — în preoţi şi ţerani.

Romînii din Peninsula Balcanică sînt sau ciobani, sau chervanagii, sau negustori,—şi ce negustori! Negustori cari au mers pînă în America, la Philadelphia, după ce au întemeiat la Pesta şi mai ales la Viena colonii înfloritoare şi au dat Companiilor de comerţ din Ardeal negustori vestiţi. Sau sînt meşteşugari admirabili, în anumite domenii foarte delicate ale artei.

Romînii din cealaltă Românie, de supt Unguri, au fost înnainte de toate muncitori de pămînt, şi cei ce s'au ridicat din mijlocul lor au constituit preoţimea.

V.

După ce am văzut a doua Serbie şi a doua Românie, să venim la a treia Serbie şi la a treia Românie, care au avut putinţa de a se desvolta şi misiunea de a desrobi pe celelalte două.

Serbia care a format regatul de mai tîrziu s'a alcătuit, întîiu în adîncul Peninsulei Balcanice, în regiunea de la Ras, pe la Novibazar, de unde Statul s'a numit Rascia.

Rascia aceasta din interior era supusă influenţelor greceşti, ortodoxe, şi ea a prins chiag în momentul cînd Împăratul Manuil Comnenul se luptă cu Ungurii, în secolul al XII-lea. Din această frămîntare necontenită s'a ajuns la o întărire şi o îndesire a populaţiei şi la putinţa constituirii unui Stat.

A fost foarte multă vreme o rivalitate între Sîrbul ortodox bizantin din interior şi Sîrbul catolic latin de la Marea Adriatică, şi s'a ivit întrebarea: care din doi va birui? Va birui Serbia de la Marea Adriatică, aceasta însemna deschiderea Peninsulei Balcanice pentru influenţa italiană şi pentru religia catolică; va birui Serbia interioară, elementul conducător în viaţa sîrbească, factorul de progres politic şi cultural va fi de natură bizantină şi ortodoxă. Anume împrejurări, asupra cărora nu este locul să mă întind, anume concurenţe la Marea Adriatică, înnainte de toate a Veneţiei, au împiedecat să se consolideze Statul sîrbesc de acolo, şi celalt a crescut în lupte foarte grele, pentru independenţă, cu Bizantinii şi, pentru fixarea unui hotar, cu Ungurii. Atunci Ungurii, la un

moment dat, pătrund în Peninsulă şi împart această Serbie în două, creînd şi un Banat al Bosniei, din care la un moment s'a făcut un regat pentru toţi Sîrbii, care a trăit pînă în secolul al XV-lea, cînd a fost cotropit de Turci. Serbia balcanică independentă a fost astfel micşorată prin pătrunderea nouă a Ungurilor dincoace de Dunăre. Şi trebuie să relevez că în această Bosnie era pe cale să se creeze şi o Serbie shismatică, a bogomiilor patareni.

Luptînd cu foarte mari greutăţi, Statul liber s'a desvoltat supt influenţa culturii orientale şi a ajuns la o mare strălucire supt Ştefan Duşan, din secolul al XIV-lea, care a aspirat la o coroană imperială, pentru ca, în secolul următor, înnaintea pătrunderii otomane, acest Stat să dispară. Atunci poporul de aici a trăit secole întregi supt stăpînirea Turcilor, cari i-au lăsat, din tot ce poseda în vremea independenţei, numai organisaţia bisericească, lîngă care s'a putut prinde şi ceva cultură. Însă supt acoperişul stăpînirii turceşti ţeranul trăia în condiţii mai bune decît ţeranul dintr'un Stat liber, — şi, cu cît un Stat creştin era mai glorios, cu atît situaţia ţeranului devenia mai proastă, pe cînd, cu cît un Stat creştin ducea mai puţine războaie şi făcea o politică mai puţin mare, cu atît ţeranul răsufla mai bine, iar unde Statul dispărea cu desăvîrşire şi rămînea numai Imperiul otoman, acesta cruţa totdeauna pe supuşii direcţi şi apăsa în schimb asupra celor indirecţi, şi mai ales asupra învinşilor. Aşa fiind, ţerănimea a avut în Serbia o desvoltare mai bună.

La începutul secolului al XIX-lea s'a răsculat Serbia împotriva Turcilor. Nu s'a răsculat boierimea de odinioară, care dispăruse în luptele cu Turcii, şi în Macedonia şi în Serbia Veche, propriu-zisă, iar în ce priveşte pe Bosnieci, boierimea trecuse la Islam şi

căpătase o conştiinţă mohammedană, care, unită cu dorinţa de a-şi păstra pămîntul, pe care altfel l-ar fi pierdut, prin confiscare, a desfăcut din corpul naţiunii sîrbeşti o parte esenţială,—şi astăzi Serbia are greutăţi foarte mari în ce priveşte pe begii bosnieci, măguliţi de stăpînirea austriacă şi cari consideră situaţia lor actuală ca o scădere. Acelaşi lucru şi în Herţegovina, partea din Bosnia care s'a format de la o bucată de vreme către Marea Adriatică, ducat deosebit (ducele se zice herţeg, din germ. Herzog; Herţegovina înseamnă deci partea ducală a Bosniei pe lîngă Bosnia regală).

Ţeranii liberi din Serbia s'au ridicat supt conducerea unor şefi în rivalitate unul cu altul, dintre cari unul, Caragheorghe, poate Aromîn, fiind „Gheorghe cel Negru", este bunicul regelui Petru şi străbunul lui Alexandru I-iu. La 1804 el ridica steagul răscoalei pe teritoriul sîrbesc şi era ajutat şi de pandurii noştri, cu Tudor Vladimirescu. Pe la 1815 el se găsia prin părţile noastre basarabene ca refugiat, cum, de altfel, întreaga familie Caraghorghevici a fost în continue relaţiuni cu principatul muntean de odinioară.

Acum, corespunzînd Serbiei ortodoxe răsăritene, s'a întemeiat cea de-a treia Românie, România reprezintată de principatul muntean din Argeş şi de principatul moldovenesc, format întîiu la Baia, în ţinutul Sucevei, şi înaintînd către Siretiu şi Suceava. Cele două principate au trăit unul lîngă altul cam aşa cum au trăit unul lîngă altul Statul sîrbesc şi Statul bosniac: numai cît aceste două nu s'au reunit pînă în momentul fericit cînd marele războiu a adus unitatea tuturor Sîrbilor, pe cînd între Moldova şi Muntenia, — care s'au menţinut în faţa stăpînirii turceşti, păstrînd

totdeauna o perfectă autonomie, — au fost continue legături. De fapt, Unirea de la 1859 nu înseamnă un act nou, ci pecetluirea unei vieți seculare. Ea se poate zice că a fost la originea formațiunilor românești : altfel Statul din Argeș n'ar fi fost chemat „a toată Țara-Românească". Moldova era o disidență, care s'a simțit puțin ca atare, și cei d'intîiu Domni ai ei se intitulau «Domni românești ai țerii Moldovei», pentru ca pe urmă numai să-și zică „Domni ai țerii Moldovei". Și în lupta dintre un principat și celalt parcă era necesitatea confundării: în dușmănia aceasta se ascundea, am zice, o îmbrățișare.

Cum Statul sîrbesc din Balcani a izbutit să reunească elementele din celelalte două Sîrbii, tot așa Statul românesc orientat către Răsărit, Statul românesc bizantino-ortodox a izbutit să cuprindă în aceleași hotare elementele trăind pănă atunci supt stăpîniri străine ale celorlalte Românii.

* * *

Vin la conclusia care se poate trage.

Evident, toți dorim să se ajungă în România la o unitate perfectă ; de sigur că și în Serbia patrioții nu doresc decît ca Sîrbul croat, care scrie cu litere latine și care e catolic și are anume tendințe politice pe care Belgradul nu le aprobă — și are dreptate, dar nu le poate înlătura de pe o zi pe alta, — să ajungă la cea mai perfectă unitate cu fratele său «balcanic» și să dispară problema mohammedanilor din Bosnia și Herțegovina, precum și amintirea austriacă pe țermul Mării Adriatice, să se ajungă la visul frumos al unor oameni uniți cu cuțetul cum sînt uniți materialmente prin presența tuturora în același Stat. Tot așa dorim și noi ca Romînii din Cernăuți să uite cu desăvîrșire stăpînirea austriacă supt care au stat

un secol şi mai bine, să nu mai fie pe acolo persoane «deutsch erzogen" care să declare că totuşi în trecutul austriac nu erau toate lucrurile rele şi să recunoască şi aceia că nici supt dominaţia românească nu sînt toate lucrurile aşa de grozave, că împrejurările-s grele pentru toată lumea, supt orice dominaţie.

De sigur că va veni un timp cînd în munţii Maramureşului preotul care a stat în mai strînsă legătură cu cultura maghiară ce străjuia de toate părţile, va ajunge să semene, de şi rămînd legat de credinţa lui deosebită prin alipirea de Roma, cu preotul din Bucureşti, Brăila sau Iaşi, care şi el, la rîndul lui, îşi va da silinţa să se ridice la treapta pe care o cere cultura timpurilor noastre de la orice slujitor al lui Dumnezeu trăind în mijlocul oamenilor civilisaţi. Evident, dorim şi noi ca Basarabeanul din Tighinea, cînd va merge la Oradea-Mare, să se înţeleagă perfect supt toate raporturile cu Romînii pe cari-i va găsi acolo, şi nici Basarabeanul din Tighinea să nu ştie mai multă rusească decît Crişanul din Oradea-Mare, nici persoana din Oradea-Mare mai multă ungurească decît Basarabeanul de la Tighinea. Sînt lucruri pe care le dorim, dar nu toate lucrurile pe care le dorim se pot înfăptui pe dată, mai ales că nici nu trebuie să faci silă naturii. Atunci, deosebirile care există astăzi vor rămînea multă vreme între cele trei Serbii, de o parte, între cele trei Românii, de altă parte. Sînt caractere istorice pe care le-a impus viaţa timp de decenii pentru unele regiuni.

Omul cuminte zice aşa: am un capital plasat în mai multe bănci; a-l strînge laolaltă nu înseamnă să ignorez tot ce am depus aiurea ca să păstrez numai ce am în casa de fier. Capitalul nostru moral se afla în bănci deosebite şi, dacă vrea cineva să-l strîngă, trebuie s'o facă după un anume sistem, iar

nu să primejduiască o mare parte din capital numai pentru că a fost depus în bănci străine, şi se simte.

A face ca Bucureştii să stăpînească România sau Belgradul Serbia, aceasta înseamnă a împuţina patrimoniul moral al fiecării din aceste naţiuni. Trebuie să înlăturăm tot ceia ce nu convine, dar să nu pierdem nimic din ce poate să servească pentru constituirea unei vieţi naţionale care nu va fi deplină decît în momentul cînd toate glasurile se vor reuni în acelaşi concert, iar nu să se suprime glasurile divergente în dorinţa unui puternic solo, care să vie nu mai din capitala balcanică a Serbiei sau din capitala, quasi-balcanică, dunăreană, să zicem, a Romînilor. Şi, pe de altă parte, findcă o să avem legături din ce în ce mai strînse cu lumea 'n mijlocul căreia ne găsim, trebuie să fie cineva lipsit, nu numai de orice simţ politic, dar de orice simţ al realităţii, ca să nu-şi dea sama de un lucru: că, atunci cînd avem în faţa noastră două revanşe, pe care timp de mai multe generaţii le vor găsi în fiecare moment al greutăţilor lor şi Serbia şi România: revanşa ungurească şi revanşa germană, nu poate să existe mai mare prostie decît să se zgîndărească probleme de viitor atunci cînd avem tot interesul de a păstra o perfectă solidaritate, făcînd un front unic pericolului mai apropiat.

S'a vorbit de frontul unic în politica internă, şi nu s'a putut înfăptui; dar trebuie făcut un front unic în ce priveşte primejdia externă. Atâtă vreme cît va exista un suflet unguresc neîmpăcat, cît va exista o inimă germană care să bată pentru vremurile d'inainte de 1916, este cea mai mare greşală să se caute între Sîrbi şi Romîni ce poate despărţi, în loc să se caute ce poate să întărească apărarea noastră comună, care nu provoacă, dar e gata să strîngă toate puterile pentru a apăra ceia ce s'a cîştigat.

Şi, fiindcă este vorba de posibilitatea discuţiei şi înţelegerii în viitor, de oare ce sînt trei Serbii şi trei Românii, eu am o părere : în divergenţele care sînt, în punctele de discuţie pe care nimeni nu le neagă, dar nimeni nu trebuie să le exagereze, este mai bine să lăsăm ca fiecare din cele trei Serbii să se înţeleagă cu partea corespunzătoare din cele trei Românii.

E vorba de ceva în legătură cu Peninsula Balcanică sau de probleme către Marea Adriatică ? Romînii din acele părţi, Romînii din Macedonia, să stea de vorbă cu Sîrbii conlocuitori sau vecini ai lor de acolo. Sînt sigur că între Macedoneni se vor înţelege mult mai bine decît dacă unii vor fi sfătuiţi direct de la Bucureşti şi alţii de la Belgrad. Dacă e vorba de ceva între Sîrbii bănăţeni şi Romînii bănăţeni, să lăsăm să vorbească ei între dînşii : au trăit împreună au mai multă posibilitate de a găsi un teren comun de înţelegere. Şi numai dacă e vorba să facem mare diplomaţie, s'o facem între Bucureşti şi Belgrad, care atîta treabă au. (Aplause călduroase, îndelung prelungite.)

II.

ROMÎNI ȘI UNGURI

I.

Mi se pare că lucrul cel mai necesar în momentul de faţă este de a corecta unele păreri pe care le avem despre o mulţime de chestiuni curente, păreri primite cine ştie cum, nerevisuite de mai multe generaţii, şi care din nenorocire formează în momentul de faţă basa cugetării noastre în chestiuni esenţiale. Aşa încît, oricît de multe conferinţe s'ar ţinea cu caracter sintetic, care ar revisui puţin aceste temelii ale ştiinţei noastre despre noi înşine, trebuie să fie — aş zice binevenite, dacă dintr'însele n'ar face parte şi conferinţa mea, — trebuie să fie scusate, chiar dacă sînt făcute în spaţiul foarte restrîns al unui ceas şi cu cunoştinţi care n'au altă pretenţie decît de a fi fost cîştigate cu oarecare muncă.

Nu orice cunoştinţă este cîştigată prin muncă, dar cele care vor fi înfăţişate în această seară sînt cîştigate, nu zic cu foarte multă muncă, dar cu oarecare trudă în cursul cercetărilor mele de istorie a Romînilor, ca şi în cursul cercetărilor mele de istorie universală.

Vă spun de la început că n'aş fi îndrăznit să fac o comunicare despre Unguri şi Romîni dacă aş fi ştiut numai istoria Romînilor şi dacă n'aş fi ştiut în acelaşi timp şi istoria Ungurilor; dar, acum cîţiva ani, pentru o colecţie germană, pe o vreme cînd aveam relaţiuni cu Germania, pentru istoria universală

în limba germană a lui Helmolt am scris storia Ungariei, şi aceasta mi-a permis şi, mai mult decît atît, m'a silit să răsfoiesc materia privitoare la istoria regatului Ungariei şi a naţiunii ungureşti şi să ajung, cum ajunge cineva totdeauna cînd înlătură o prejudecată şi cînd se îndreaptă direct la informaţia autentică, la unele resultate care ar putea să fie comunicate cu folos.

Adaug că este o deosebire între acest sistem şi un sistem care se întrebuinţează de învăţaţii maghiari cînd vorbesc despre relaţiile dintre Maghiari şi Romîni.

Eu, cînd, din punctul de vedere al naţiunii mele, am încercat să studiez aceste relaţii, am ţinut să ştiu ce este o naţie şi ce este cealaltă, ce este trecutul unei naţii şi trecutul celeilalte, misiunea unei naţii şi misiunea celeilalte, valoarea unei naţii şi valoarea celeilalte, pe cînd ei, învăţaţii maghiari, cred adesea că ajunge pentru a studia relaţiile Maghiarilor cu toate popoarele de pe faţa pămîntului să cunoască numai istoria Maghiarilor. Cred că acest sistem este foarte expeditiv, mi se pare chiar prea expeditiv şi din această causă capabil de a duce la resultate greşite.

Cînd vorbeşte cineva despre Unguri şi Romîni trebuie să se ferească de a presinta lucrurile în bloc. Rău lucru este fără îndoială să înfăţişezi un subiect sfărîmat în amănuntele lui, tot aşa de rău lucru este însă ca el să fie presintat ca un bloc fără a se fi recunoscut deosebirile fireşti în care blocul se împarte de la sine. Ar fi foarte rău dacă, voind să vorbeşti de relaţiile între două naţiuni, ai presinta numai unele note de detaliu care nu s'ar lega între dînsele; şi iarăşi ar fi foarte rău cînd o falşă sintesă ar înlocui ştiinţa adevărată. Ar fi atunci o sintesă vagă, care ar sămăna foarte bine cu ce ar prinde un călător din aeroplan despre aspectul cîmpului sau oraşelor ce trec supt

picioarele lui. Ar fi fără îndoială şi aceasta un fel de sintesă, dar nu cred că acel care a călătorit aşa prin văzduh, dacă s'ar coborî în oraşul pe care l-a văzut de-aşa de sus şi într'o astfel de perspectivă, ar recunoaşte ceva care să semene cu icoana ce i-a rămas în minte atunci.

Aşa fiind, eu prefer, decît să dau încă o sintesă vagă, oricît de atrăgătoare, sa fixez de la început unele hotare şi între acestea să desfac bucăţi ale subiectului care să fie înfăţişate şi logic şi cronologic deosebit.

Relaţiile noastre cu Ungurii sînt relaţii cu poporul unguresc — şi aceasta înseamnă una — şi sînt relaţii cu regalitatea ungurească—şi aceasta înseamnă două; sînt apoi relaţii cu feudalitatea ungurească, — ceia ce înseamnă trei ; şi în sfîrşit relaţii cu clasa dominantă politică ungurească din epoca mai nouă—, şi aceasta înseamnă patru.

Şi, fiecare din aceste bucăţi ale subiectului, odată deosebite, trebuiesc înfăţişate separat, iar din alăturarea celor patru cercetări deosebite se poate lămuri întregimea subiectului aşa cum există această întregime în ea însăşi, şi nu în cine ştie ce închipuiri greşite din mintea noastră.

E de modă, în Europa centrală şi apuseană, să se vorbească despre naţia noastră ca despre una venită de ieri de alaltăeri, neavînd niciun fel de merit cultural, primind învăţătură de la toată lumea, incapabilă ce a da învăţătură cuiva şi de a ne clasă astfel între popoarele care te miri dacă ar putea să înveţe ceva de la alţii, necum să transmită ceva din fondul lor cultural popoarelor din vecinătatea lor şi cu atît mai puţin popoarelor mai îndepărtate. Iată, chiar ieri cetiam într'o tipăritură — care nu se poate

combate public pentru că a fost răspîndită numai între membrii unei anume societăți și, prin urmare, neavînd calitatea de lucru public, nu poate forma obiectul criticilor —, în conferința unui tînăr Bulgar, trimis într'un mare oraș din Apus ca să facă propagandă, în expunerea ce o făcea înnaintea unui auditoriu occidental, pe care voia să-l cîștige pentru națiia lui — și era puțin cam greu, pentru că națiia lui se luptase cu națiia din care făcea parte auditoriul înnaintea căruia vorbia —, cam acestea : poporul românesc n'a avut pînă în secolul al XVIII-lea nicio literatură și pînă atunci s'a hrănit din limba și literatura bulgărească.

Adevărul este, natural, cu totul altul: literatura noastră scrisă — cum am arătat în treacăt și în conferința anterioară — este cel puțin de la începutul secolului al XV-lea; și, pentru că prosa noastră scrisă este de la începutul secolului al XV-lea, aceasta presupune o activitate poetică cel puțin cu o sută de ani înnainte, pentru ca literatura poetică premerge totdeauna prosei. Iar, în ce privește limba și literatura bulgărească, aceasta nu este nici limbă bulgărească, nici literatură bulgărească, ci limba de biserică și de cancelarie slavonă, care s'a format în regiunea Salonicului, pe care au primit-o și Bulgarii alături de alte națiuni, alături de Ruși, de exemplu, și care este o limbă generală slavă, neaparținînd unui singur popor.

Acestea în treacăt. Ei bine și Ungurii, de cîte ori au prilej, înfățișează păreri asămănătoare cu acestea, și li-ar conveni dacă lumea le-ar accepta. Iar, dacă învățătorii lor nu le presintă chiar așa, e pentru că și știința are ipocrisiile sale.

Prin urmare, cu o foarte cuviincioasă ipocrisie științifică, Ungurii spun cam așa : atunci cînd Romînii nici nu erau de loc pe malul stîng al Dunării și în

Carpaţi, Ungurii au venit din stepă, în posesiunea unui capital de cultură destul de important, avînd toate calităţile care se puteau desvolta la cea mai mică atingere cu civilisaţia apuseană şi pe lîngă aceasta — cum spun şi Bulgarii despre ei —, avînd calităţi pe care Romînii nu le-au avut niciodată. Căci ei erau un «popor politic», adecă, acolo unde se aşezau, grupau, organisau, comandau celorlalţi, şi în faţa simţului superior politic al naţiunii ungureşti căzură în genunchi şi Romînii, cedînd drepturile lor de a se cîrmui singuri şi recunoscînd că niciodată n'ar putea să-şi orînduiască lucrurile mai bine decît supt mîna unui popor superior.

Adevărul nu este aşa. Ungurii au venit la o dată oarecare de la sfîrşitul secolului al IX-lea: acum cîţiva ani au şi serbat o dată precisă, 896. Data aceasta o consideră Ungurii ca sigură. Cronologia evului mediu însă este supusă la multă îndoială; şi, chiar dacă ar fi cu desăvîrşire sigură, data precisă n'ar avea o importanţă mare. Fapt însă este că Ungurii, au venit din stepa răsăriteană a Europei, după ce au apărut o bucată de vreme în aşa numitul Onglu, în regiunea care se chiamă acum Bugeac. Au stat un timp de-asupra Dunării-de-jos, au avut un conflict cu Bulgarii, provocaţi fiind de intrigile Bizantinilor, cari întrebuinţau totdeauna un fel de barbari împotriva altuia, apoi au încunjurat coroana Carpaţilor şi s'au coborît în Panonia.

Întrebarea este de ce s'au coborît în Panonia cînd aveau regiunile noastre mai apropiate, unde au venit mai tîrziu numai, prin Apus, pe la Tisa? De ce n'au venit să se aşeze în văile Moldovei şi în largul şesului muntean? N'au făcut-o tocmai pentru că, în momentul cînd s'au aşezat în regiunile acestea ale

Europei orientale, erau un popor cu o cultură extrem de înapoiată.

Odată la noi era obiceiul să se considere Sf. Ştefan drept urmaş autentic al lui Attila: Attila şi Ungurii, în gura publicului românesc mergeau totdeauna alipiţi. De fapt Ungurii au abia a face ceva, foarte puţin cu neamul hunic din care s'a ridicat teribilul rege, fiindcă ei, Ungurii, nu sînt Turanieni, cum au fost Pecenegii, Cumanii şi Tatarii sau şi Turcii, ci un popor finougric, prin urmare foarte asămănător în ce priveşte sîngele cu locuitorii Siberiei şi cu Finesii de astăzi. Şi, pe cînd Turanienii sînt înnainte de toate păstori, Ungurii, cînd s'au aşezat în Panonia, n'au venit în calitate de păstori, căci, dacă ar fi venit în această calitate, li-ar fi prins foarte bine şesul muntean şi, pe de altă parte, nici nu s'ar fi mutat din aşezările lor cele vechi, căci pentru un popor păstoresc toată stepa, până la ultima prelungire occidentală, este cîmpia firească de străbatere cu turmele. Ceia ce se spune în anumite manuale rău redactate, de istorie naţională sau universală, că păstorii sînt nomazi este o mare greşeală. Păstorii nu sînt nomazi decît în sensul că-şi schimbă periodic locuinţa cu altă locuinţă anumită, avînd două aşezări: una de vară şi alta de iarnă, fie că e vorba de păstorii din Pirinei, de cei din Apenini, din Pind ori de Mocanii noştri din Carpaţi; ei nu se strămută dintr'o ţară într'alta, ci numai circulă, potrivit cu anotimpurile, pe aceiaşi basă teritorială. Ungurii însă, tocmai pentru că nu erau păstori, ci pescari şi vînători, s'au dus în Panonia, care pentru vînat este mult mai potrivită, iar pentru pescuit, de o parte, lacul Balaton, de alta Tisa cu smîrcurile ei şi cursul Dunării mijlocii, atît de potrivit pentru această ocupaţie.

Odată aşezaţi în Panonia, Ungurii au căpătat o

cultură care nu este mai ales a lor, cu toate că din ambiție se afirmă contrariul, căutînd-o și în artă, de unde ciudatele desemne în colori strigătoare pe lăzi și pe deosebite obiecte de lemn. Cultura lor poate fi într'o parte indefinit de mică și național-ungurească, dar pentru nouăzeci de părți la sută ea este împrumutată. Împrumutată pînă într'atîta, încît pentru noțiunile de cultură cele mai fundamentale au trebuit să împrumute cuvinte slave. Tot ce represintă, n'aș zice: viața mai înnaltă în domeniul spiritului, dar viața mai așezată, mai diferențiată în domeniul material chiar, este împrumutat de la Slavi. Și era natural să se întîmple lucrul acesta, fiindcă, pe locul unde s'au așezat Ungurii, în Panonia, Slavii avuseră pînă în acel moment o desvoltare culturală și o organisare politică destul de importantă.

Acum, este adevărat că nici Slavii panonieni nu datorau această desvoltare culturală unor virtuți naționale; și ei împrumutaseră, și împrumutul era de la lumea occidentală, de la Imperiul carolingian. Imperiul apusean ajunsese în aceste regiuni ale Dunării mijlocii și întemeiase acolo castele, cu episcopi și preoți, de unde creștina partea de țară încunjurătoare. Pe basa acestei cuceriri carolingiene, france, dominată de ideile latine apusene, s'a întemeiat Statul slav al Moravilor, care cuprindea și Boemia, și, dacă acest Stat ar fi putut dură, niciodată Polonia nu s'ar fi desfăcut ca formă politică de sine stătătoare, și s'ar fi păstrat, prin urmare, o lume slavă de cultură latină, de religie catolică — și nouă ni-ar fi priit mult mai bine să fi avut acești vecini decît vecinătatea ungurească, ce nu s'a așezat secole întregi și a avut adesea un desastros efect asupra noastră.

Ungurii au venit peste Statul morav, chemați de Germani. Sfîntul Imperiu roman de națiie germanică,

precum se zicea în evul mediu, neputînd înlătura pe Moravi, s'a adresat Ungurilor, cari, mercenari în Bugeac pe sama Bizantinilor, tot ca mercenari au venit în Panonia pentru Germani. Aşezîndu-se aici, ei au luat tot capitalul cultural al Slavilor supuşi, şi şi-au adaus, nu numai capitalul cultural, dar şi elemente antropologice pentru desăvîrşirea rasei lor, căci între Ungurul de astăzi şi între strămoşul său din secolul al IX-lea sau al X-lea este o deosebire enormă.

Dincolo de Dunăre, Bulgarii turanieni s'au aşezat peste Slavi, şi Bulgarii de astăzi sînt Slavi, cu tot numele Turanienilor de odinioară cari s'au aşternut peste populaţia supusă slavă; dincoace, la Unguri, elementul slav era foarte important, dar anume împrejurări au făcut ca limba să nu fie limba supuşilor, cum este la Bulgari, ci limba stăpînitorilor.

Acum, în momentul cînd Ungurii se aşează în Panonia, cînd îşi schimbă viaţa, îşi îmbogăţesc graiul, îşi transformă în tot felul fiinţa, naţiunea noastră era fără îndoială pe malul stîng al Dunării.

De atîtea ori am adus argumente pentru aceasta, încît m'aş putea dispensa să le aduc.

Cu toate acestea să-mi fie permis să fixez încă odată motivele care mă fac să cred că părăsirea teritoriului care este astăzi basa geografică a naţiunii noastre nu s'a efectuat, pentru că nu se putea efectua. Noi ne mutăm acuma dintr'o ţară într'alta pentru anume înlesniri şi anumite avantagii, sau supt anume presiuni: te muţi de voie ori de nevoie. De voie: aceasta înseamnă că ai o viaţă foarte desvoltată, că această viaţă nu mai poate găsi pe cutare teritoriu condiţiile necesare pentru existenţa şi progresul ei; dar pentru populaţia tracică romanisată, pentru populaţia strămoşilor noştri din secolul al III-lea viaţa era atît de simplă! Odată ce oraşele se desfiinţaseră

aici, odată ce dincolo de Dunăre ele existau, dar n'aveau cine ştie ce importanţă sau cine ştie ce bogăţie, neoferind nici un fel de plăceri deosebite, nu era motiv să se ducă lumea din oraşul devenit un sat în alt oraş pe cale să ajungă în aceiaşi situaţie. Nu se găsiau dincolo de Dunăre cine ştie ce avantagii extraordinare. Barbarul însă nu se ducea el dincolo de Dunăre? Explicaţia este că putea găsi acolo ceia ce strămoşii noştri n'aveau de ce să caute: aceştia nu se duceau să prade, pe cînd năvălitorul a străbătut toată Peninsula Balcanică, oprindu-se în faţa oraşelor importante, căutînd prada în care găsiau satisfacţiile ce nu puteau găsi în propria lor muncă.

Nu, un motiv de a se duce de bună voie într'altă regiune a Imperiului roman nu exista pentru strămoşii noştri după 270.

Se va zice că de silă. Au venit barbarii. Multă lume-şi închipuie năvălirile barbare ca la un cinematograf: apare barbarul scrîşnind din dinţi, învîrtind nişte ochi roşi, cu părul vîlvoiu şi făcînd semne de zdrobire şi de decapitare îndată ce vede un colonist roman. Şi atunci strămoşii noştri, persoane foarte delicate, se speriau şi luau cel d'intîiu tren ca să treacă dincolo de Dunăre, căci evident podurile erau destule pentru înlesnirea circulaţiei.

Dar, cum am spus de atîtea ori, barbarul nu cădea din cer, ci venia pe pămînt şi cu popasuri, care-l familiarisau cu civilisaţia romană. Şi, pe de altă parte, din moment ce din Dacia s'a retras administraţia, cu toate avantagiile administraţiei, din momentul acela viaţa civilisată însăşi se barbarisase puţin. Să nu creadă cineva că s'a petrecut în regiunile acestea ceia ce s'a petrecut în America-de-Nord atunci cînd au venit Europenii şi au distrus rasa roşie, căci oamenii din Mexic şi din Perù nu s'au mutat aiurea.

Dacă locuitorii din Mesina după cutremurul cel mare locuiesc în cine ştie ce şubrede case de lemn şi tot nu se duc în alte părţi — şi doar Italia e mare şi astăzi emigrarea în alte părţi stă la îndemîna oricui—, ni putem închipui că oamenii din secolul al III-lea, numai pentru că vedeau apărînd barbarii, nu se speriau şi nu se mutau aiurea. Şi aici este o ciudată ilusie: Dunărea nu este cine ştie ce fluviu al Iadului, pe care să treacă valuri de foc şi unde amestecate cu pucioasă! Oare barbarul nu se putea lua după colonişti şi să-i urmărească dincolo de fluviu? N'au ajuns Germanii la porţile Constantinopolului? Prin urmare totul este combinaţie de odaie de lucru, şi ce nu poate combina în odaia lui de lucru un învăţat!

Nici de bună voie, nici de frică oamenii nu s'au dus de aci.

Nu numai atît, dar sînt probe că nu s'au dus de aici: sus, în munte, se găsesc urme de agricultură: dacă sapă cineva în adînc, cum s'a întîmplat în deceniile din urmă, întîlneşte oasele raselor de animale care se întrebuinţează şi acum. Drumurile au fost totdeauna frecventate, iar cercetările d-lui C. Moisil arată că se găsesc pe aici monezi de la toţi Împăraţii bizantini, fără întrerupere. Ce înseamnă aceasta? Că s'a făcut comerţ în regiunile acestea şi, ca să se facă într'o regiune, trebuie oarecare ordine şi siguranţă, o viaţă organisată, o garanţie. Fără aceasta nu vine niciun negustor sau, în împrejurări cu totul barbare, vin negustorii pentru schimb, dar nu cu banii în buzunar.

Dar în părţile acelea era sare şi în toată Peninsula Balcanică nu; în Bulgaria, pînă astăzi, la Anhial, se iea sarea din apa de mare, evaporînd-o. Regiunea în care este sare, şi în Moldova de astăzi, şi în Muntenia şi în Ardeal, nu putea să rămîie pustie. Şi mai erau

minele de metal, de la Baia-de-Aramă, de pildă, în Oltenia, care se văd a fi fost lucrate, şi Imperiul bizantin avea nevoie pentru monetăria lui de acest metal.

Mai este în sfîrşit ceva: Bizantinii au stăpînit totdeauna Marea Neagră: stăpînind Marea Neagră, ei stăpîniau Dunărea, pe care flota bizantină totdeauna a străbătut-o, şi, dacă cine are malul stîng al apei, ţinteşte către malul drept, cine are malul drept domină malul celalt şi simte nevoia de a crea capete de pod. Toate acestea fac să se presupună o atîrnare politică de Împărăţia romană de Răsărit, de Împărăţia bizantină, şi, odată ce această atîrnare exista, trebuia să aibă consecinţe şi pentru populaţie.

Va să zică: îndoială în ce priveşte presenţa noastră pe acest pămînt nu poate exista. Noi eram aici, pe cînd Ungurii se aflau în Panonia, împrumutaseră capital slav, şi supt raportul antropologic, şi supt raportul cultural, şi cele două naţiuni stăteau oarecum faţă în faţă.

II.

Care au fost acum cele d'intîiu relaţii politice între noi şi Unguri?

Cum se vorbeşte de cultura naţională maghiară, tot aşa se vorbeşte de regalitatea naţională maghiară a evului mediu. Şi aici să-mi daţi voie să spun încă odată că o regalitate naţională ungurească n'a existat. A existat numai o formă superioară vagă, de şef al războiului crîncen, peste viaţa de trib a şefilor unguri, la un popor care nu pune importanţa niciodată în pămînt, ci în seminţie — aceasta este şi deosebirea între noi şi între dînşii, căci la noi lucrul de căpetenie a fost totdeauna ţara: noi zicem „Ţara-Românească“:

întîiu țară și apoi „românească", ei zic „Magyarország": „Maghiar" întîiu și „țară" în al doilea rînd.

Astfel Ungurii tindeau numai către o unitate fără să-și facă un singur Stat supt un singur șef. Atunci a intervenit Sfîntul Scaun.

Căci, cînd au căutat să organiseze acest Stat unitar, ei n'aveau niciun fel de concepție națională proprie. Este o foarte mare greșeală în istoria universală să-și închipuie cineva că fiecare popor la un moment dat poate să creeze de la dînsul o noțiune superioară într'un domeniu politic sau cultural. Noțiunile se împrumută. Ca să spui că un lucru este original trebuie să începi întîiu prin a înlătura toate posibilitățile de împrumut și, numai, cînd vezi că nu s'a împrumutat nici de la unii, nici de la ceilalți, cînd vezi că nu e niciun creditor, atunci poți spune că probabil ai în față un popor care n'a împrumutat de la nimeni.

Cînd au vrut să-și creeze Statul, Ungurii aveau înnaintea lor încă un lucru: amintirea Statului carolingian, care în Orient era foarte puternică. Doar cuvîntul «kral» (craiu) în sîrbește, «corol» la alți Slavi, mai din spre Răsărit, nu este decît Carolus, Carol-cel-Mare. Era de imitat, deci, ori Împărăția din Constantinopol, ori cea carolingiană, în forma 'n care trecuse spre Răsărit.

Dar, iată, atunci a intervenit Papa. și aceasta a dat formațiunii unitare ungurești un alt caracter. Sfîntul Scaun avea nevoie de o forță barbară luptătoare pentru răspîndirea catolicismului în dauna păgînismului vechiu și a eresiei mai nouă. Pentru aceasta întrebuințase întîiu pe Franci, pe Carol și urmașii lui. Dar Împărații carolingieni înțelegeau să-și servească propriile scopuri. Atunci Papa, văzînd că Împărații germani nu urmează drumul pe care-l hotărîse el, s'a gîndit că poate face aceiași ispravă cu Ungurii. Astfel

şeful unguresc, cari până atunci se chemase Vajk, adecă Voicu, nume aflător şi în slavoneşte şi în româneşte, s'a botezat supt influenţa propagandei bavarese a unor misionari veniţi din lumea germanică, şi s'a numit Ştefan, iar acest nou Ştefan a devenit rege. Rege prin creaţiune apostolică, rege în numele Papei şi cu o misiune indicată de Sfîntul Scaun ; rege de cruciată, convertind la catolicism cu de-a sila popoarele rămase 'n afară de Biserica latină în regiunile răsăritene.

Atunci regalitatea ungurească a plecat către Răsărit, către Sud-estul Europei, nu în calitatea ei naţională, ci în cea religioasă, catolică. Nu în zădar regii Ungariei s'au numit totdeauna „regi apostolici» pînă la răposatul Franz-Joseph şi la nenorocitul său urmaş. Dacă acest rege ar fi avut legături cu o naţiune, ar fi trebuit ca această naţiune să se fi organisat întîiu ; dar a trecut o mulţime de vreme şi Ungurii tot neorganisaţi au fost — şi pe vremea catolicismului legat de «Sfînta Coroană», care resumă, nu numai unitatea Ungariei, dar şi valoarea istorică şi etică a aceleiaşi Ungarii.

Coroana este considerată de poporul unguresc ca o putere vagă, cu reminiscenţe păgîne, ca un obiect de închinare idolatră. Şi idolatria faţă de această coroană a Sfîntului Ştefan, pe urmă, prin truda juriştilor din Pesta, s'a transformat în ceva de esenţă metafisică, aşa încît se spune străinului : «înţelegi d-ta o mulţime de lucruri, dar nu poţi înţelege ce înseamnă Coroana Sfîntului Ştefan, şi de aceia accepţi şi împărţirea Ungariei între Statele succesorale.»

Sfîntul Ştefan nici n'a stăpînit în Ardeal. El n'a avut nimic a face cu Ardealul. El n'a stăpînit dincoace de Tisa. Ungaria de acum o mie de ani era în Panonia şi în regiunile vecine ; ea n'a avut niciun

fel de contact cu naţiunea noastră. Numai după ce Ungaria s'a consolidat, numai după aceia ea s'a putut gîndi să-şi întindă stăpînirea asupra regiunilor ardeleneşti.

Dar întrebarea este : în aceste regiuni ardeleneşti ce era până atunci?

Dintre toate provinciile pe care le-a stăpînit Coroana Ungariei, singura care supt Unguri a păstrat ca şef al ei un Voevod este Ardealul; provinciile, multe, din regatul unguresc de odinioară s'au numit în fel de fel de moduri, dar este una singură care până la sfîrşit a rămas Voevodat, până în momentul cînd, la 1526, după sfărîmarea Ungariei unitare Voevodul a devenit prinţul care a resumat viaţa neatîrnată a poporului unguresc. Dar „Voevod" (duce) este o noţiune politică slavă şi romînă, şi, dacă Ungurii au avut un Voevod în Ardeal, aceasta înseamnă că, atunci cînd ei au intrat în Ardeal, ei au găsit un Voevod, pe unul din mulţii Voevozi cari, în văi mai ales, sau în regiuni cu o configuraţie geografică specială, stăpîniau o parte din Vestul Ţerii Romăneşti celei vechi.

De ce au intrat Ungurii în Ardeal? Prisos de oameni n'aveau ; nu se poate admite nicio armată care să caute un cîmp de luptă fiind mînată de ceia ce se numeşte ambiţie. Ambiţia este un lucru care se fabrică în şcoala modernă.

De ce au pătruns atunci Ungurii în Ardeal? Răspund : li trebuia sarea şi minele din Ardeal. Şi, atunci, au aflat tradiţia de pe vremea lui Carol-cel-Mare, şi au introdus-o unde au pătruns : au întemeiat cetăţi, în care au pus un episcop si un pîrcălab, un «burggraf». Asemenea cetăţi au fost Bălgradul — Bălgrad înseamnă Cetatea-Albă, iar Alba-Iulia e o reminiscenţă de dicţionariu latin; e acelaşi nume ca şi la Belgradul

sîrbesc, Cetatea-Albă de la Nistru—, Oradea-Mare— „orade“ nu înseamnă decît teritoriul care încunjoară un «vár», cetate—, Turda, Dejul. În jurul cetăţii s'au strîns ţerani de-ai noştri cari ajutau la războiu pe comandant şi represintau elementul din care se hrănia viaţa militară şi religioasă, catolică, instalată în cuprinsul cetăţii.

Aceasta a fost cea d'intăiu atingere între noi şi Unguri.

Persoanele care au făcut studii istorice ceva mai de mult vor şti să spună că este o adevărată poveste care arată că, atunci cînd au venit Ungurii, au găsit pe un Voevod Gelou, pe un altul Menumorut, că s'au dus lupte cu dînşii, care s'au încheiat printr'un pact pe care l-au călcat Ungurii.

Povestea o cunoaştem din cronicarul care se chiamă Anonimul notar al regelui Béla. El întrebuinţează cîntece populare şi prin această iscodire a mai căutat să explice şi numele de localităţi. Este o creaţiune cărturărească tărzie.

Astfel dar istoria acestor lupte se datoreşte numai imaginaţiei şi ingeniosităţii unui cronicar de pe la 1200.

Cînd au venit Ungurii, ei erau şi puţini la număr şi din causa aceasta n'au ocupat provincia, ci s'au răspîndit ici şi colo, şi răspîndiţi sînt şi pănă astăzi. În momentul cînd regele Ungariei, ca să coloniseze Sudul Ardealului, e silit să cheme pe Saşi şi să-i aşeze pe la Sibiiu, Braşov, Bistriţa, pe Tîrnave, dacă el ar fi avut oamenii lui, nu trebuia să aducă pe aceşti colonişti tocmai de la Rinul-de-jos, oameni de altă rasă, şi să li dea privilegii foarte supărătoare pentru Coroană, pentru a-i momi să se stabilească şi să fie apărători ai graniţei. Şi mai tărziu, el avea aşa de puţine mijloace de a stăpîni provincia, încît pe la 1200

a adaus pe Cavalerii Teutoni şi i-a aşezat în Ţara Bîrsei, de unde au pătruns la noi până la Cîmpulung, şi, dacă nu se înduşmăniau cu regele Andrei al II-lea, în loc să fie Prusia germanisată de Cavalerii Teutoni, ar fi fost germanisată ţara noastră până la Dunăre. În momentul acela noi aveam însă rosturile noastre bine alcătuite.

Să dau încă două fapte care sînt prea importante ca să le trec cu vederea.

Se ştie că Saşii din Ardeal sînt aşezaţi în aşa-numitele „Stühle", „Scaune". Tot aşa Ungurii cari locuiau partea răsăriteană a Ardealului în grupuri compacte, către Moldova sau spre ţinutul Buzăului, Secuii, *Székler* (de la «szék», care înseamnă tot «scaun»), Dar aşezarea noastră cea veche a fost totdeauna pe judeţe. Din moment ce şi Saşii şi Secuii s'au aşezat în forme de judeţe fără ca ele să fie la dînşii forme naţionale, aceasta înseamnă că, precum Ungurii au păstrat Voevodul Ardealului fiindcă au găsit aici Voevozi de-ai noştri, tot aşa ceilalţi au luat de la noi organisarea noastră pe judeţe. Şi cine cercetează limba Saşilor, îmbrăcămintea Secuilor, felul cum Secuii îşi construiesc casa — nu ca Saşii cu cotul la stradă, ci ca Romînii, cu faţa la stradă —, poveştile — căci se recunoaşte de toţi că poveştile Saşilor şi Secuilor, ca şi ale Ungurilor propriu-zişi, sînt mai nouă decît poveştile noastre, ba chiar musica şi danţul — se convinge că nota întăia, fundamentală, e de la noi.

III.

Regalitatea ungurească, nevenind deci ca o regalitate naţională, n'a purtat războiu cu noi: războiul cu noi a început atunci cînd regalitatea însăşi şi-a pierdut puterea asupra nobililor cari o încunjurau.

Regii din dinastia arpadiană au văzut primejdia, dar dinastia lor s'a stins pe la 1300 şi a venit cealaltă, de Anjou, din Sudul Italiei, dinastie franceză italianisată. Carol Robert, şi mai ales Ludovic-cel-Mare, cari sînt contimporani cu organisarea Statului muntean şi moldovenesc, au văzut foarte bine că regalitatea pierde teren faţă de nobilime, şi atunci au ridicat un număr de Voevozi şi de juzi de-ai naţiei noastre la demnitatea nobiliară. Războaiele pe care le-a purtat Ludovic au fost purtate în mare parte cu Maramureşeni, cu Romîni din părţile apusene ale Ardealului, ridicaţi în ranguri. Pe atunci nu era orice nobil Ungur şi orice şerb Romîn: cam la aceasta s'a ajuns ceva mai tîrziu.

Aşa încît şi aici istoria obişnuită păcătuieşte în dauna naţiei noastre: noi am avut în Ungaria un frumos trecut militar în secolul al XIV-lea şi al XV-lea. Pe de altă parte, în acest Ardeal, încăput în mînile regelui Ungariei, ocupat, în ce priveşte oraşele, de Saşi, păzit la hotare de Secui, Domnii noştri, şi din Moldova şi din Muntenia, au pus episcopi şi au avut aşezările lor de refugiu. Pentru Domnii munteni s'a făcut ducatul de Făgăraş, la care s'au alipit pe urmă satele Sibiiului, adăugîndu-se titlul de Amlaş; Domnii Moldovei au căpătat Ciceul şi Cetatea-de-Baltă. Şi Ciceul însemna un domeniu întreg, un întreg judeţ; Domnii noştri pe vremea lui Petru Rareş, intrau domneşte în Bistriţa şi li ieşiau înnainte magistraţii saşi de-i primiau ca pe adevăraţii stăpînitori ai ţerii. Petru Rareş culegea vamă la Rîşnov. Şi mai tîrziu, Domnii din veacul al XVI-lea au avut fiecare în fundul gîndului lor această ideie de a ajunge stăpîni în Ardeal, şi o ştiau străinii cari spuneau de Petru Rareş că, dacă ar pătrunde — şi a pătruns de atîtea ori — în Ardeal, cea mai mare parte dintre locuitorii provinciei, cari sînt Romîni, s'ar da de partea lui.

Aşa încît, cum se vede, *Ardealul a fost ocupat de regalitatea ungurească, el a fost colonisat cu nobili, cu Saşi şi Secui; dar esenţa intimă a acestei provincii a rămas legată de esenţa intimă a propriei noastre vieţi.* Şi cred că rostul nostru în Ardeal ar fi ajuns să fie încă mai important dacă regalitatea Ungariei n'ar fi perit în lupta de la Mohács, la 1526. Atunci, din sfărîmăturile regatului, Ungaria Superioară a fost ocupată de Casa de Austria, Turcii s'au aşezat la Buda şi Timişoara, ca şi de-a lungul Tisei, iar în Ardeal s'a refugiat toată nobilimea Ungariei care doria să ducă o viaţă independentă şi naţională. Supt dinastia Zápolya, apoi supt cele următoare: Báthory, Rákóczy şi pînă la Mihail Apaffy, la sfîrşitul secolului al XVII-lea, naţionalismul unguresc s'a făcut în Ardeal.

Şi, iată, n'aş sfătui, ferească Dumnezeu, pe niciun Romîn să abdice de la drepturile naţiunii lui nicăiri, dar eu, care cunosc puţin sufletul poporului nostru şi care cred că în el nu se cuprinde nimic din acea brutalitate care a fost în legătură cu nevoile războiului şi pe care o mai întîlnim în atîtea domenii, recomand, în legătură cu asemenea tradiţii, un lucru: cu cît ne simţim mai tari, cu atîta trebuie să înţelegem mai mult sufletul altora. Tot dreptul nostru se poate concilia cu înţelegerea pentru faptul că acolo a trăit îndelung şi naţia ungurească, imigrată, suprapusă, isolată, dar cu ce a fost mai adînc în fiinţa ei, pentru faptul că în Ardeal a fost adăpostul Ungurilor o mulţime de vreme şi că în secolul al XVI-lea şi al XVII-lea ei acolo au trăit în speranţa lor de înviere naţională, adăpostindu-i şi hrănindu-i în mare parte populaţia românească de acolo, cînd Ardealul li-a servit ca adăpost al sufletului lor naţional. Este un lucru de care trebuie să ţinem samă. Eu înţeleg să zdrobeşti resistenţa

cînd n'o poţi încunjura, dar să provoci resistenţa atunci cînd poţi să nu cheltuieşti puteri împotriva ei, socotesc că este o acţiune politiceşte greşită şi contrară sufletului nostru, care a cucerit totdeauna prin blîndeţă şi toleranţă. Prin urmare gesturile mari, declamaţiile, să le lăsăm pentru acei cari-şi fac o profesie din aceasta, şi sînt destui; iar unde se găseşte omul cuminte înnaintea unei crise sufleteşti a altui popor, trebuie să-i resolve greutăţile potrivit cu conştiinţa chiar pe care-o are despre această crisă sufletească.

Spun lucrurile numai în această formă pentru că ar trebui mai mult timp ca să desvolt gîndul mieu şi, mai la urmă, dîndu-mi samă că înfrunt atîtea păreri deosebite de ale mele, prefer să las ca ideile pe care le-am strecurat să-şi facă loc în sufletele celor cari m'au ascultat.

IV.

Este necontestat însă că în acest Ardeal nobilimea ungurească s'a înrăit, neparticipînd la cultura Europei, pentru că nu exista om mai rud decît nemeşul ardelean, aspru, intolerant, grosolan fără margine. Mai tîrziu, cînd Ungaria s'a refăcut, evident că şefii i-au venit şi din aceia ai căror părinţi vorbiau franţuzeşte în jurul Mariei-Teresei şi cărora, dacă li s'ar fi spus de naţionalismul Ungariei, n'ar fi dat două parale pe dînsul; dar conducători au venit şi din această lume ardeleană, care nu-şi părăsise niciodată caracterul naţional. Şi, atunci, după fasa foarte veche în care ne-am întîlnit de la popor la popor, după fasa următoare, în care regalitatea a venit la noi, ortodocşii, ca să ne catoliciseze şi a ocupat Ardealul cu mandat de la Papa, după fasa a treia, în care am găzduit

naţionalismul unguresc cu cizmele lui grele de nemeş, a venit fasa cea mai nouă, cînd i-a intrat în capul nobilimii acesteă ungureşti, prefăcută în clasa dominantă a unui Stat naţional agresiv, o anumită filosofie de drept public. Niciun lucru nu poate fi mai teribil decît, la o asemenea clasă pretenţioasă, o metafisică de drept străină adevăratei culturi. Instinctul vechiu s'a ridicat atunci pînă la concepţia juridică pe care o predau toate Universităţile maghiare, unde se neglijează de multe ori legile actuale pentru ca tinerii să se pătrundă de spiritul dreptului medieval. Din această concepţie a resultat ideia de naţiune unitară maghiară, în care celelalte naţii pot să aibă «buze», valahe, ori «nemţeşti», dar sufletul nu poate fi decît al naţiei dominante.

Concepţia aceia a săpat o prăpastie între Maghiari şi toţi locuitorii ceilalţi ai Ungariei, pentru că, la urma urmei, nicio minoritate dominantă nu se poate menţinea faţă de majoritate decît acordîndu-i dreptate şi făcîndu-i un bine pe care aceasta să-l recunoască. Alcătuirile meşteşugite ţin cîtă vreme nu se mişcă pămîntul dedesupt; dar pămîntul se întîmplă să se şi clatine din cînd în cînd, şi, atunci, ceia ce e prins slab în încheieturi se desface şi, supuindu-se legii atracţiei, fiecare bucată se duce la rosturile ei. Deci din causa acestei uri, pe care n'am sămănat-o noi, care a apăsat asupra noastră şi a provocat o reacţiune firească de aceiaşi specie, s'a creat fenomenul conflictului dintre Romîni şi Unguri, care a durat atîta vreme şi a produs ceia ce vedem, — în fasa istorică din urmă.

* * *

Încheind, eu doresc, făcînd parte dintr'o naţie care voieşte să trăiască în concertul popoarelor civilisate,

doresc să vie şi o altă fasă, în care să se uite Sfîntul Ştefan şi coroana lui cea strîmbă că şi sabia lui apostolică; să se uite noţiunea medievală, cu totul răsuflată, de Stat naţional maghiar a profesorilor de drept de la Universităţile maghiare, şi să se vadă un lucru: o naţie de o parte şi altă naţie de alta, care sînt n'aş zice: încunjurate de Slavi, — pentru că nu mă tem de Slavi, ci mă tem numai de păcatele noastre —, ci ameninţate de primejdii, că sîntem vecini unii cu ceilalţi şi în mare măsură locuim în aceiaşi ţară, căci atîţia Romîni au rămas în afară de hotarele Romăniei Mari şi atîţia Unguri sînt cuprinşi în hotarele acestei Romănii Mari din care nu vor pleca, pentru că este o ţară bună.

Se va zice: dar viaţa din noua fasă cum s'o facem posibilă? Iată cum. Să se înceapă şi din partea cealaltă aşa cum am început noi faţă de populaţia ungurească încăpută supt stăpînirea noastră, care-şi păstrează biserica, şcoala, care e de dorit să-şi aibă represintanţii cuveniţi în Parlament, unde să fie primiţi chiar cu prietenie pentru ca să li se dovedească în felul acesta că nu li contestă nimeni drepturile pe care le au pe pămîntul unde muncesc şi pe care atîtea generaţii din înnaintaşii lor au trăit.

Şi, cînd programul pe care l-am început bine îl vom fi desăvîrşit şi de nicăieri nu va putea să vie o critică împotriva sistemului pe care-l vom fi aplicat noi părţii din naţiunea ungurească ce locuieşte la noi şi pe care n'avem nevoie să o desnaţionalisăm, — eu n'aş cere nimănui să-şi părăsească sufletul lui naţional pentru sufletul nostru naţional, fiindcă acel ce părăseşte sufletul lui naţional este incapabil de a avea alt suflet şi e, deci, fără niciun fel de importanţă, o zdreanţă cumpărată, lipsită de orice valoare. Dar doresc ca şi de partea cealaltă să se înţeleagă

aceia: că nicio naţiune nu este făcută ca să stăpînească o alta, chiar dacă Sfîntul Ştefan ar fi fost de trei ori mai sfînt şi chiar dacă şi crucea de pe coroana lui ar fi cea mai dreaptă din toate crucile de pe faţa pămîntului, ci toţi sîntem făcuţi pentru a munci alături de un altul, respectînd dreptul aceluia şi înnălţîndu-ne tocmai prin aceia că-i respectăm dreptul altuia.

Stenografiat de H. STAHL.

Prețul: 8 Lei